

بررسی تطبیقی
نظام اخلاقی اسلام و یهودیت
با تأکید بر قرآن کریم و عهد عتیق

حسین محمودیان

انتشارات خُلُق

وابسته به مؤسسه فرهنگی دارالهدی

پاییز ۱۳۹۶

سرشناسه	محمودیان، حسین، ۱۳۶۴ -
عنوان و نام پدیدآور	بررسی تطبیقی نظام اخلاقی اسلام و یهودیت با تأکید بر قرآن کریم و عهد عتیق / نویسنده: حسین محمودیان.
مشخصات نشر	تهران: انتشارات آفاق وابسته به مؤسسه فرهنگی دارالهدی، ۱۳۹۶.
مشخصات ظاهری	۲۶۴ ص.
شابک	۹۶۴-۶۸۱۶-۵۵-۵
وضعیت فهرست نویسی	فیب
یادداشت	کتابنامه، نمایه.
موضوع	اخلاق اسلامی -- جنبه های قرآنی
موضوع	Islamic ethics -- Qur'anic teaching
موضوع	اخلاق یهودی
موضوع	Jewish ethics
موضوع	اخلاق تطبیقی
موضوع	Ethics, Comparative
موضوع	اسلام و یهودیت -- مطالعات تطبیقی
موضوع	Islam -- Relations -- Judaism -- Comparative studies

رده بندی کنگره : ۱۳۹۶ ب ۴۳۴ م ۳ / ۱۰۳ BP

رده بندی دیویی : ۲۹۷ / ۱۵۹

شماره کتاب شناسی ملی : ۴۷۳۷۱۶۴

بررسی تطبیقی
نظام اخلاقی اسلام و یهودیت
با تأکید بر قرآن کریم و عهد عتیق
نویسنده: حسین محمودیان
ناشر: انتشارات خُلُق
شابک: ۰-۰۵-۶۸۱۶-۶۰۰-۹۷۸
مدیر هنری: سلیمان جهان‌دیده
صفحه آرا: ابراهیم همایی
نویس چاب: اول، پاییز ۱۳۹۶
سمایگان: ۱۲۰ نسخه
همه‌ی کپی‌های ناشر محفوظ است

آدرس: قم، خیابان شهید (صفائیان)، پلاک ۷۰۰
تلفن: ۰۹۲۳۵۱۳۸۷۲
۰۲۵-۳۷۸۴۰۷۰۴

انتشارات خُلُق
وابسته به مؤسسه فرهنگی دارالهدی
پاییز ۱۳۹۶

فهرست مطالب

پیش‌گفتار ۱۵

مقدمه ۱۹

بخش اول

کلیات و مفاهیم

فصل اول: کلیات ۲۵

الف) تبیین موضوع و بیان مسأله ۲۵

ب) ضرورت و اهداف تحقیق ۲۷

ج) روش تحقیق ۲۸

د) منابع اصلی تحقیق ۲۹

ه) پیشینه‌ی تحقیق ۳۰

فصل دوم: مفاهیم ۳۳

الف) اخلاق ۳۳

۳۳	 (۱) تعریف اخلاق
۳۴	 (۲) اخلاق در لغت
۳۴	 (۳) اخلاق در اصطلاح
۳۸	 (۴) منشأ اخلاق
۴۰	 (۵) انواع پژوهش های اخلاقی
۴۱	 (۶) رابطه ی دین و اخلاق
۴۳	 (ب) نظام اخلاقی و مؤلفه های آن
۴۵	 (ج) اسلام
۴۶	 (د) آیین کریم
۴۷	 (هـ) یهودیت
۴۷	 (و) عهد عتیق
۴۹	 جمع بندی

بخش دوم

نظام اخلاقی اسلام مبتنی بر قرآن کریم

۵۳	 مقدمه
۵۴	 (الف) پژوهش های قرآنی و دشواری های آن
۵۶	 (ب) معارف قرآن و دسته بندی آن
۶۶	 (ج) روش شناسی پژوهش قرآنی در این تحقیق
۶۶	 (د) دورنمای نظام اخلاقی قرآن کریم
۷۳	 فصل اول: ملاک ارزش اخلاقی در قرآن

الف) ملاک در لغت.....	۷۳
ب) ملاک در اصطلاح فقهی.....	۷۴
ج) ملاک در اصطلاح اخلاقی.....	۷۵
د) ملاک، بنیاد نظام‌های اخلاقی.....	۷۶
ه) نظریه‌های اخلاقی درباره‌ی ملاک.....	۷۷
۱) نظریه‌های غایت‌گرایانه.....	۷۷
۲) نظریه‌های وظیفه‌گرایانه.....	۷۸
و) اسلام و هدایت‌گرایی.....	۷۹
۱) غایت‌گرایی در قرآن.....	۸۰
۲) راه‌های کشف سبب میان فعل اختیاری و غایت اخلاق...۸۳	۸۳
۱-۲. جایگاه عقل در شناخت ارزش‌های اخلاقی.....	۸۶
۲-۲. جایگاه وحی در شناخت ارزش‌های اخلاقی.....	۸۷
ز) اسلام و وظیفه‌گرایی.....	۸۸
۱) وظیفه‌گرایی در قرآن.....	۸۸
۲) کارکردهای جعل وظیفه و تکلیف در اسلام.....	۹۰
فصل دوم: اصل مبنایی اخلاق اسلامی.....	۹۳
الف) اصل مبنایی فضیلت در قرآن.....	۹۴
۱) عمل صالح.....	۹۷
نقش فطرت در شناخت عمل صالح.....	۱۰۰
۲) ایمان.....	۱۰۲
ب) برّ و تقوی، عصاره ایمان و عمل صالح.....	۱۰۶

۱۱۱.....	فصل سوم: اصول استنتاجی اخلاق اسلامی
۱۱۱.....	الف) اصول ایمانی
۱۱۳.....	۱) توحید
۱۱۴.....	۲) نبوت
۱۱۴.....	۳) معاد
۱۱۷.....	ب) اصول عملی
۱۱۸.....	۱) آیه ۱۷۷ سوره مبارکه بقره
۱۱۹.....	۲) آیات ابتدایی سوره مبارکه مؤمنون
۱۲۰.....	۳) آیات پایانی سوره مبارکه فرقان
۱۲۳.....	فصل چهارم: ضمانات اجرایی
۱۲۵.....	الف) ضمانات اجرایی درونی
۱۲۵.....	۱) فطرت
۱۲۶.....	۲) نفس لوامه
۱۲۷.....	۳) حب ذات
۱۲۷.....	ب) ضمانات اجرایی بیرونی
۱۲۷.....	۱) فطری بودن ارزش ها
۱۲۸.....	۲) قابلیت تبیین عقلانی
۱۲۸.....	۳) ترکیبی از ملاک ها
۱۳۱.....	فصل پنجم: عوامل انگیزشی
۱۳۳.....	الف) ثمرات دنیوی اخلاق در قرآن
۱۳۴.....	ب) ثمرات اخروی اخلاق در قرآن

فصل ششم: هدف نظام اخلاقی اسلام	۱۳۷
الف) هدف اخلاق در نگاه قرآن	۱۳۸
ب) فلاح به معنای لذت پایدار	۱۴۰
ج) فلاح به معنای رضوان و قرب الهی	۱۴۳
جمع بندی	۱۴۵

بخش سوم

نظام اخلاقی اسلام مبتنی بر عهد عتیق

مقدمه	۱۴۹
الف) تاریخ اخلاق یهود	۱۵۰
ب) تورات و معارف اخلاقی	۱۵۲
ج) دورنمای نظام اخلاقی تورات	۱۵۴
فصل اول: ملاک ارزش اخلاقی در عهد عتیق	۱۵۷
الف) تورات و غایت گرایی	۱۵۸
ب) تورات و وظیفه گرایی	۱۶۱
منشأ وظیفه از نظر تورات	۱۶۴
فصل دوم: اصل مبنایی اخلاق توراتی	۱۶۷
تقلید از خدا	۱۶۸
۱) چیستی و چگونگی تقلید از خداوند	۱۷۰
۲) محدوده ی تقلید از خداوند	۱۷۱
فصل سوم: اصول استنتاجی اخلاق توراتی	۱۷۳

الف) بت پرستی	۱۷۸
ب) قتل	۱۷۹
ج) زنا	۱۸۰
فصل چهارم: ضمانت اجرایی	۱۸۱
الف) برگزیدگی ملت یهود	۱۸۳
ب) مفهوم عهد	۱۸۴
ج) هویت قومی مذهبی یهود و کارکرد آن	۱۸۶
فصل پنجم: عوامل انگیزشی	۱۸۹
الف) کتاب بنیوی اخلاق در عهد عتیق	۱۹۰
۱) پادشاهان	۱۹۰
۲) مجازات‌ها	۱۹۱
ب) نتایج اخروی اخلاق در عهد عتیق	۱۹۳
فصل ششم: هدف اخلاق	۱۹۷
جمع بندی	۱۹۹

بخش چهارم

شباهت‌ها و تفاوت‌های نظام اخلاقی اسلام و یهودیت

فصل اول: شباهت‌ها و تفاوت‌ها در ملاک ارزش اخلاقی	۲۰۳
الف) شباهت نگاه قرآن و تورات به امر الهی	۲۰۴
ب) تفاوت نگاه قرآن و تورات به امر الهی	۲۰۶
ج) واقع‌گرایی در قرآن و تورات	۲۰۸

۲۰۹.....	د) قابلیت اسلام برای جاودانه ماندن و جهانی شدن
۲۱۱.....	فصل دوم: شباهت‌ها و تفاوت‌ها در اصل مبنایی
۲۱۲.....	الف) مفهوم بَر در تورات
۲۱۶.....	ب) تقلید از خدا در قرآن
۲۱۹.....	فصل سوم: شباهت‌ها و تفاوت‌ها در اصول استنتاجی
۲۲۳.....	فصل چهارم: شباهت‌ها و تفاوت‌ها در ضمانت اجرایی
۲۲۵.....	الف) اربه معروف و نهی از منکر
۲۲۷.....	ب) جهانی
۲۳۱.....	فصل پنجم: شباهت‌ها و تفاوت‌ها در عوامل انگیزشی
۲۳۳.....	فصل ششم: شباهت‌ها و تفاوت‌ها در هدف
۲۳۵.....	جمع‌بندی
۲۳۹.....	◀ خاتمه و نتیجه‌گیری
۲۴۵.....	◀ فهرست منابع

نمایه‌ها

۲۵۳.....	◀ نمایه‌ی آیات قرآن کریم
۲۵۷.....	◀ نمایه‌ی روایات
۲۵۹.....	◀ نمایه‌ی اعلام و موضوعات

پیش‌گفتار

از آن روز که حسد، نخستین منار بنی آدم را رقم زد و زمین به خون هابیل آغشته شد تا امروز که تاریکی گناه، سراسر زمین را آلوده کرده است، هیچ معجونی مانند معجون اخلاق و معفت، راه‌گشا و منجی انسان‌ها نبوده و نخواهد بود.

در این زمانه که ابرهای تیره‌ی برخاسته از بی‌اخلاق‌ها و گناهان، چهره‌ی آفتاب امامت را پوشانده و زمین و اهلش را در ظلمت جهل و غفلت فرو برده، ضرورت حرکتی دینی - فرهنگی در راستای ترویج اخلاق و معنویت در جامعه، از هر زمان دیگر محسوس‌تر است؛ و این وظیفه، بیش از هر کس متوجه فرهیختگان حوزوی است، تا جوانان را از سیلاب انحرافات اخلاقی و معنوی حفظ کنند.

براین اساس، جمعی از فضلاء حوزه با هدف ارائه‌ی پژوهش‌ها

و راهکارهای اخلاقی به صورت عالمانه و متقن و با محوریت قرآن و عترت، سالیانی است تحت نظارت عالم فرزانه، حضرت آیت الله ناصری رحمته الله و با مدیریت فرزند بزرگوارشان، حجت الاسلام والمسلمین آقای حاج شیخ جعفر ناصری رحمته الله در دوشهر قم و اصفهان فعالیت‌های گوناگون خود را آغاز کرده‌اند. همت این جمع، با پشتوانه‌ی لطف و کرامت حضرت بقیة الله عجل الله تعالی فرجه الشریف و دعای اهل ایمان، به فضل خدا به ثمر نشسته و منشأ خدمات و برکات متعددی شده است. فعالیت‌های این محضر، با هدف اصلی «احیا و ارائه‌ی فرهنگ اسلامی به زبان امروزی» و «تکلیف مسائل اخلاقی» در زمینه‌های گوناگون آموزشی، پژوهشی و فرهنگی در حال انجام است.

* * * * *

کتاب پیش رو با عنوان «بررسی تطبیقی نظام اخلاقی اسلام و یهودیت با تأکید بر قرآن کریم و عهد عتیق» محصولی از مرکز تخصصی اخلاق دارالهدی (وابسته به بنیاد علمی فرهنگی امام) که نخستین مرکز تخصصی اخلاق در حوزه‌های علمیه است. این مرکز، تربیت طلاب علاقه‌مند به مباحث اخلاقی و تربیتی را در دو سطح «و ۴» (معادل کارشناسی ارشد و دکترا) بر عهده دارد.

نویسنده‌ی اثر، جناب حجت الاسلام والمسلمین حسین محمودیان که از دانش‌پژوهان موفق و فرهیخته‌ی این مرکز علمی است، به خوبی و با اسلوبی علمی و دقیق، نظام اخلاقی دین یهود را (بر مبنای عهد عتیق) با نظام اخلاقی دین مبین اسلام مقایسه و ارائه کرده است.

به یقین این اثر علمی، برای همه‌ی دین پژوهان و اخلاق پژوهان مفید و ثمربخش خواهد بود.

برای نویسنده‌ی محترم و سایر دست‌اندرکاران این اثر - به‌ویژه، مسئولان محترم مرکز تخصصی اخلاق دارالهدی - توفیق روزافزون از درگاه الهی خواستاریم.

قم مقدس

مؤسسه‌ی فرهنگی دارالهدی

www.ketab.ir

مقدمه

قُولُوا إِنَّا أَنزَلْنَا إِلَيْنَا وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْنَا إِلَّا إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَنْبِيَاءِ وَمَا لِي بِمُوسَىٰ وَعِيسَىٰ وَمَا أُوتِيَ النَّبِيُّونَ مِنْ رَبِّهِمْ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْهُمْ وَنُفَعِّنُ لَهُ مَعْلَمًا.^(۱)

بگویید: ما به خدا ایمان آورده ایم و آنچه بر ما نازل شده و آنچه بر ابراهیم و اسماعیل و اسحاق و یعقوب و پیامبران از فرزندان او نازل گردید، و (همچنین) آنچه به موسی و عیسی و پیامبران (دیگر) از طرف پروردگار داده شده است، و در میان هیچ یک از آن‌ها جدایی قائل نمی‌شویم، و در برابر فرمان خدا تسلیم هستیم.

همانطوری که هرانسان در طول زندگی و با پشت سر گذاشتن تحارب تلخ و شیرین بزرگ‌تر و پخته‌تر می‌شود، انسانیت و بشریت نیز با پشت سر گذاشتن سال‌ها و قرن‌ها و اندوختن تجربه‌های تلخ و شیرین بزرگ‌تر و پخته‌تر شده است. اما در این میان، ادیان الهی بیشترین نقش را در تعلیم انسان و به وجود آوردن این رشد داشته‌اند. تا آنجا که می‌توان

گفت، همه‌ی ادیان، کلاس‌های درس یک دانشگاه و همه‌ی پیامبران، معلّمان یک مکتب بوده‌اند، تا انسان را لحظه به لحظه و سال به سال و قرن به قرن دستگیری کنند و او را به بالاترین مرتبه‌ای که لیاقت آن را دارد، برسانند.

اگرچه این حرکت از آدم تا خاتم وجود داشته و هیچ‌گاه متوقف نشده است، اما در میان سه دین بزرگ ابراهیمی یعنی اسلام، مسیحیت و یهودیت شتاب بیشتری پیدا کرده است. مطالعه‌ی این سه دین و معارف مشترک کتب آسمانی‌شان و البته تفاوت‌های معنادار آن‌ها به زیبایی انسان را به حرکت و تکاملش رهنمون می‌شوند. بنابراین، برای بررسی تاریخی این تکامل، یهودیت می‌تواند به عنوان نقطه‌ی آغاز و اسلام به عنوان نقطه‌ی پایانی در نظر گرفته شود. پایانی برای تعلیم و حیانی انسان و شروعی برای یادگیری و تکامل از این‌رو با مطالعه و مقایسه‌ی آن دو می‌توان انسان دیروز و امروز را بهتر شناخت و چشم انداز والاتری را برای آینده‌ی بشریت پیدا کرد. اما این مقایسه باید از یک دریچه و روزنه صورت بگیرد و این فصل مشترک چیزی جز اخلاق نیست.

تاکنون مطالعات تطبیقی فراوانی در میان اسلام و یهودیت انجام شده است. اگرچه در بسیاری از این مطالعات، مسائل اخلاقی محور مقایسه بوده است، اما در هیچ یک از آن‌ها نظام اخلاقی مورد مقایسه قرار نگرفته است. نظام اخلاقی مجموعه‌ای است که اخلاق را نه فقط در قالب آموزه‌های پراکنده‌ی اخلاقی که در قالب یک مجموعه‌ی منسجم و مرتبط که هدف خاصی را دنبال می‌کنند، ارائه می‌دهد. یک نظام اخلاقی

تمام عیار حداقل باید دارای مؤلفه‌های: ملاک ارزش اخلاقی، اصول کلی، اصول استنتاجی، ضمانت اجرایی، عوامل انگیزشی و هدف باشد. اخلاق تا در قالب چنین نظامی تعریف نشود، قابل دفاع، توجیه، اجرا و حتی ارزیابی و مقایسه با اخلاق در سایر مکاتب و ادیان نمی‌شود. از این رو در این تحقیق، اخلاق اسلامی و اخلاق یهودی در قالب چنین نظامی تعریف شده‌اند، تا علاوه بر اینکه زمینه برای مطالعه و شناخت بیشتر آن‌ها فراهم آید، مقایسه‌ی آن‌ها را نیز آسان‌تر و عادلانه‌تر کند. این تحقیق به روش کتابخانه‌ای انجام شده است و قرآن کریم و عهد عتیق به عنوان منابع اصلی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته‌اند. در این تحقیق سعی شده است نظام اخلاقی هر یک از این دو دین، هماهنگ با نظام معرفتی و مبتنی بر مبانی جهان‌بینی و مستند به کتاب مقدس آن دین باشد.

در اینجا لازم می‌دانم از حجت الاسلام دکتر مسعود آذربایجانی، مدیریت محترم مرکز تخصصی اخلاق و تربیت «دارالهدی» و استادان بزرگواری که مرا در پدید آوردن این اثر یاری نمودند به ریح حجج اسلام دکتر سید اکبر حسینی قلعه بهمن و دکتر سید علی حسینی، تشکر نمایم. از صاحب نظران این عرصه نیز تقاضا دارم با راهنمایی‌های خویش نگارنده را در رفع کاستی‌های این اثر یاری دهند.

* حسین محمودیان

۲۵ فروردین ۱۳۹۵